

Artur Czesak

Kraków, Uniwersytet Jagielloński

Luterok

Słowa kluczowe: słownictwo religijne, kontakty międzyjęzykowe, zapożyczenia niemieckie, Śląsk Cieszyński, ewangelicyzm.

Asumptem do zajęcia się tytułowym *luterkiem* był wywiad udzielony Tygodnikowi Powszechnemu przez Jerzego Pilcha (2013), laureata Nagrody im. ks. Leopolda Otto za «wprowadzenie na stałe do publicystyki i literatury polskiej ewangelickich wątków i tematów» (150 lat...). Pisarz wspomina:

Mieliśmy powściągliwe szaty: togę i albę. Alba biała, toga czarna. Teraz z niejasnych powodów niektórzy księża szyją sobie szaty zielono-złote na przykład. *À la* ornat. Był jeszcze *luterok* — taka jakby sutanna z guzikami do połowy uda [wyróżnienie moje — A.C.] (Pilch 2013: 19).

Słowa wspomnianego przez autora *Wielu demonów* nie znalazłem w żadnym ze słowników polszczyzny ogólnej, także historycznych, w dwujęzycznych słownikach ewangelików Jerzego S. Bandtkiego i Krzysztofa C. Mrongowiusza. Nie pojawiło się w XVIII-wiecznych drukach cieszyńskich, których leksykę opisała Jadwiga Wronicz (1992). Nie ma go także w słownikach śląskich. Skłania to do refleksji, że język mniejszościowej, ale niemałej i kulturotwórczej grupy religijnej jest nawet nie na marginesie działalności leksykografów, ale wręcz poza jej obszarem.

Przykładem leksykograficznego braku troski o słownictwo ewangelików polskich może być zaledwie wzmianka o *jutrni* ewangelickiej w monografii «obrzędowości roku kościelnego w gwarach polskich» (Grabka 2012: 57), mówiąca o niej jeszcze mniej, niż dałoby zsumowanie niepewnych i niepełnych danych z SGOWM III (s.v.) ‘ewangelickie widowisko, m o z e t e ż [wyróżnienie moje — A.C.] nabożeństwo wigilijne’ i SGŚC² (s.v.) ‘nabożeństwo na Boże Narodzenie, w Kościele ewangelickim wcześniej rano, w katolickim o północy (pasterka)’. Tymczasem jutrznia jest fenomenem luterańskiego życia na Śląsku Cieszyńskim, który zapada w pamięć dzięki oprawie nabożeństwa i rannej porze:

Czy można sobie wyobrazić coś bardziej luterańskiego niż jutrznia w Boże Narodzenie? Jakąś lepszą okazję, żeby tę luterańską opisać? Jakiś inny symboliczny skrót tej religijności łączący przez wieki wszystkich ustrońskich ewangelików, tych dawnych i tych obecnych?

Bo cóż każe nam się zrywać w tak wczesnej godzinie? Cóż każe wyniść spod ciepłych, świeżo przebranych, bielutkich pierzyn, cóż gna o piątej rano w mrok, w śnieg, w zawieruchę? Katolicy po pasterce jeszcze śpią, żydzi śpią tym bardziej. Piąta rano to jest ewangelicka godzina (Kubica 2011: 313).

Pote dziecka gibko w łózka pozlygali
 I lo rannej jutrzni dłogo rozmyślali.
 Bo wtedy w kościele świyeczki się świyciły
 Na każdej ławce. Dzieckó łoznajmiały,
 Że kansi daleko w betlejemskim chlywie
 Małuški Dzieciątko Maryja kolybie (Bujak 2000: 74).

Nie można powiedzieć, że informacji takich brak (zob. choćby Małek 1980 (1931); Sakson 2004/2005: 173; Gross 2012). Rację ma więc chyba Pan Trąba z powieści J. Pilcha:

bycie lutrem w Polsce oznacza byt jeszcze subtelniejszy niż bycie żydem w Polsce. Żydzi kiedyś w Polsce byli, obecnie zaś ich nie ma, natomiast nas, lutrów, kiedyś w Polsce nie było, a obecnie nie ma nas także (Pilch 1997: 10).

Oprócz być może zbyt mocnych odniesień do kwestii kulturowych i ideologicznych można w wypadku *luteroka* założyć, że słowo to wiodło żywot ukryty, familijny i wspólnotowy i nie zostało dostrzeżone w opracowaniach leksykograficznych. Należy więc po prostu ten brak zrekomensować.

Piszącemu te słowa wydało się najpierw, że może mamy do czynienia z derywatem od *luter* ‘luteranin, tj. ewangelik augsburskiego wyznania’ z południowośląskim sufiksem *-ok-* o funkcji podobnej do tej, jaką pełni współczesne polskie *-ak-* w podwójnie motywowanych rzeczownikowych derywatach mutacyjnych typu *koksiak*, z tym że bez palatalizacji wygłosowej spółgłoski tematu (Grzegorzczkowska, Puzynina 1979: 158). Wyrazami motywującymi w tym ujęciu mogłyby być: 1) nazwisko *Luter*, 2) rzeczownik *luteranin* ‘zwolennik M. Lutra’, 3) rzeczownik *luter* ‘jw.’ — metonimiczny lub będący wynikiem ucięcia sufiksu *-on-/ón-* (por. młp. *-an-/án-/on-*; ogpol. *-anin-*), 4) przymiotnik *luterski* (np. Ondrusz 1960: 58).

Oprócz powszechnie notowanych form żeńskich: *luterka*, *luteranka*, *luterstwo*, na uwagę zasługuje obecny w SGŚC² derywat *luterszczok* «‘kościół ewangelicki (wyraz używany przez katolików)’»: W samym postrzodku dziedziny postawili *luterszczok*, bo tam sóm sami lutrzy»; taką samą informację przekazuje Władysław Milerski (2009: 154). O nienotowanej w słownikach śląskich formie *luterok* ‘luteranin’ zaświadcza z okolic Bielska wypowiedź na internetowym forum gliwickim¹), a z Chorzowa zbiór słownictwa śląskiego udostępniony mi łaskawie przez p. Eugeniusza Kosmałę, śląskiego pisarza i gawędziarza radiowego. Nieodległe geograficznie jest niezbyt pewne poświadczenie wyrazu *luterok* w pieśni z Podhala:

Janicku, *luterok*,
 Dobrze się ku mnie mos,
 Ale moja mama,
 Nie kce *luterana*.

(Pieśni o Janosiku)

Sama zaś kontrowersja wyznaniowa potwierdzona jest cytatami, również z pieśni, pod hasłem *luteron* w słowniku Franciszka Fitaka (2007: 78): «Janicku *luteron*, jo za ciebie wóle mom, ale moja mama nie fce *luterana*».

¹) hans-jurgen, 14.08.2010, http://forum.gazeta.pl/forum/w,34281,115204527,115310184,Re_Tak_se_jedlo_na_preiskem_Slonzku_.html, dostęp: 15 kwietnia 2013.

Im dalej od zwartych siedzib luteranów w Księstwie Cieszyńskim, tym częściej ich nazwa staje się także nacechowaną ekspresją negatywną określeniem niedowiarka lub człowieka niewierzącego:

Żywieckie: *luter* ‘innowierca, protestant’: Zyjōm jak lutry, do nasego kościoła nie chłodzōm (Nowak 2000: 118);

Orawa: *luterán* ‘człowiek ignorujący prawdy wiary, lekceważący praktyki religijne; niedowiarek’: Teraz i tu som takie luterany, cō ani we Świynta do kościoła nie ido (SGOKąś?);

Podhale: *luter* — pogardliwe określenie człowieka niewierzącego; *luteron* — luteranin, członek kościoła augsbursko ewangelickiego [sic!], niedowiarek (Hodorowicz 2005: 109);

Pogórze: *luter* ‘pogardliwe określenie człowieka niewierzącego’ (Wietrzyk 2011: 78).

Na Warmii i Mazurach zanotowano słowo *luterak*, także w postaci *luterok*, lecz nie oznacza ono wspomnianej przez J. Pilcha szaty, ale protestanta, ewangelika: *luteràka* (Steffen 1984: 77). Cytaty w SGOWM IV (s.v.) odbijają stereotypy wyznaniowe, etniczne i językowe, pokazują dystans między katolikami a ewangelikami mazurskimi:

«u nas u Mazur to «označaju *luterok*, ewañelik (Purda [pow. olsztyński]); tak scypō to *luterakī*, a my katolikī to mužemy inakse (Pasym [pow. szczycieński]); nawet *luterakī*, a za Polsko walcyłī (Olsztynek [pow. olsztyński]).

Koegzystencję obu wyznań opisywał niedawno warmiński pisarz Edward Cyfus następująco: «Mazury z Warnijokami sia nie wadzili, choc Warnijo łod zawdy katolicko buła, a Mazury sia *luterokami* łostali» (Cyfus 2011: 15).

Mamy tu więc do czynienia z derywatem ekspresywnym z sufiksem *-ak/-ak/-ok-*, lecz zupełnie nietożsamym z poszukiwaną nazwą stroju niektórych pastorów.

Warmiński *luterok* jest więc homonimiczny wobec cieszyńskiego.

Poszukiwania doprowadziły do objaśnienia — za pośrednictwem języka słowackiego. W tym bowiem języku istnieje rzeczownik *luterák*:

luterák, -a m. hovor. bohoslužobný odev evanjelického kňaza: Pán farár zoblíkol si luterák, odložil tabličky a chodil mlčky po izbe (SSJ).

Udało się także wskazać jedno z pierwszych wystąpień omawianego wyrazu w języku słowackim. Jan Kollár (1793–1852), piszący po czesku słowacki duchowny ewangelicki, w pamiętnikach pisanych w roku 1844 wspomina, że pewnej niedzieli był po raz pierwszy ubrany w t a k z w a n y *luterák*, czyli *Lutherrock* (Kollár 1863 (1844): 275). To interesujące, że niemiecki morfem leksykalny *Rock* ‘rodzaj ubrania, dawniej także męskiego; dziś najczęściej: spódnica’ mógł ulec zatarciu. Można by się tu również dopatrywać uniwerbizacji: ‘suknia luterkańska’ stać się mogła *luterákkiem*, stąd odczuwanie omawianej nazwy jako nowej i potocznej. Proces ten zająć musiał na obszarze języka słowackiego, gdyż nawet czesko-niemiecki słownik Františka Kotta (1890: 904) cytuje go ze słowackiego czasopisma literackiego *Slovenské pohľady*.

Trudniej jest zakładać, że omawiany proces był wyłącznie fonetyczny. Odwzorowanie wymowy niemieckiej wyjaśniałoby bowiem tylko obecność jednego *r*, ponieważ *-er* wymawia się po niemiecku jako [ɐ] «niezależnie od tego, czy jest ona końcówką fleksyjną,

morfelem słowotwórczym czy też wygłosem wyrazu jednomorfemowego» (Morcinić, Prędotą 2005: 82)²⁾. Wymowa ortograficznego zbiegu *-rr-* (niem. *Luther-rock*) jako [lutɛrɔk] sprzyjałaby zatarciu granicy między członami złożenia. Dopiero jednak reinterpretująca etymologia ludowa, przez oczywiste skojarzenie z proprium *Luter*, mogła doprowadzić do odczucia drugiej części złożenia (*Rock*) jako sufiksu, co schematycznie można ująć następująco: *lute(r)-rok* → *luter-ok*.

Paralelnie rozwijał się też zapewne pochodzący od niem. *Miederrock* głównie wielkopolski i północnośląski *miderok* ‘szorc, spódnik ze skóry’, ‘spódnica szyta ze skóry włosom do środka’³⁾, w tekstach adaptowanych dla czytelników niemówiących gwarą⁴⁾ i słownikach (SGPK III 147; SW II 946) interpretowany jako *miderak* (obocznie także *minderak*, *midorak*).

Dość powszechna w połowie XIX wieku znajomość języka niemieckiego wśród mieszkańców dzisiejszych Czech i Słowacji oraz bilingwizm znacznej części ludzi wykształconych mogły się przyczynić do wytworzenia fałszywego poglądu na genezę słowackiego *luteráka*. Jego nieobecność w obszernym i rzetelnym słowniku Stefana M. Newerkli (2004), o ile nie jest to kolejny przejaw leksykograficznego «pecha», przemawiałaby za uznaniem wyrazu za derywat od nazwy własnej, a nie adaptację niemieckiego *compositum*. Być może więc to Jan Kollár, dostrzegwszy podobieństwo wyrazu niemieckiego i słowackiego, stworzył niesłusznie paronimiczną zależność między wyrazami o pewnej części wspólnej, a jednak różnymi pod względem genezy i znaczenia. Słowacki materiał dialektalny nie rozstrzyga tych wątpliwości. SSN II (s.v.) poświadcza istnienie zarówno formy *luterok* ze środkowej części południa Słowacji (Kraskovo, pow. Rimavská Sobota), jak i *luterák* z miejscowości Hlboké (pow. Senica) na zachodzie kraju⁵⁾.

Jeśli ufać artykułowi M. Grombiříka (2010), w języku czeskim *luterák* jest ludową nazwą togi, stroju liturgicznego duchownych ewangelickich. W języku słowackim, jak dowodzi nie tylko cytowany artykuł SSJ, ale też autorytatywny wykład E. Jurikovej, *luterák* w żadnym razie nie jest odzieniem cywilnym. Jest nazwą innego stroju niż ten opisywany przez J. Pilcha oraz słownik Duden (*Amstracht* ‘strój służbowy’).

Mamy zatem do czynienia z homonią międzyjęzykową na niewielkim stosunkowo obszarze, w dodatku w wąskim polu tematycznym strojów duchownych ewangelickich. Zbyt ogólnikowe definicje mogłyby prowadzić do pochopnego utożsamienia dwóch różnych desygnatów.

Polscy użytkownicy nazwy *luterok* mogą odczuwać swego rodzaju stylistyczny dyskomfort z powodu następujących czynników:

2) Za pomoc w zakresie fonetyki niemieckiej dziękuję Kol. Erikowi-Janowi Kuipersowi z Katedry UNESCO do Badań nad Przekładem i Komunikacją Międzykulturową Uniwersytetu Jagiellońskiego.

3) http://www.interklasa.pl/porta1/dokumenty/m034/pl/stroje_regionalne/kobiety/stroje02.htm, dostęp: 15 kwietnia 2013 (Racot, pow. kościański).

4) Np. «Wziąłem po matce stare graciska, / Zdarty miderak = (spódnica), stare papciska» (Z.S. 1912: 145, Oporowo, pow. leszczyński); również przez *-a-* już w tekście XVII-wiecznym, według objaśnienia z 1822 r. ‘krótki kozuszek, a może jaki inny ubiór kobiecey wiejski’ (Przestroga 1822 (1643): 152).

5) Za wskazanie także tego źródła dziękuję Recenzentce/-owi, za pomoc w dotarciu do publikacji — prof. Renacie Kucharzyk z Instytutu Języka Polskiego PAN.

1) wyraz jest pożyczką z języka niemieckiego, a w Polsce panuje stereotyp ewangelików jako szerzycieli niemczyzny (co na Śląsku Cieszyńskim jest krzywdzące; zob. np. Labocha 1997: 86–89), może być odczuwany jako barbaryzm;

2) akcent niemieckiego wyrazu *Lutherrock* pada na trzecią sylabę od końca (Duden), inicjalną. Akcent inicjalny występuje w gwarach jabłonkowskich i sąsiednich cieszyńskich (Zaręba (red.) 1961: 17, 25). Oba te zjawiska poza diecezją cieszyńską Kościoła ewangelicko-augsburskiego mogą brzmieć obco i/lub gwarowo, więc niestosownie;

3) wyrazy zakończone na *-ok* mogą być odczuwane jako śląskie (jak nazwiska typu *Nowok*, *Pielok* lub słowo *ptok* we frazeologizmie *po ptokach* itp.), więc odmienne od oczekiwanego w kościele polskiego języka ogólnego, wyzbytego cech regionalnych.

Dlatego też zapewne *luterok*, ciepło wspomniany przez J. Pilcha, nie jest oficjalnym terminem. Ta nieoficjalność bywa np. sygnalizowana użyciem cudzysłowu: «Ks. Senior Trenkler ubrany w „luterok” jako gospodarz parafii otwierał wieczór koncertowy» (Katechizacja...).

Oficjalną polską nazwą jest *surdut luterski*, opisany w Pragmatyce Służbowej:

§ 197. 1. Podstawowym i historycznym strojem służbowym (nieliturgicznym) duchownych ewangelicko-luterańskich jest czarny „surdut luterski” — krótka, czarna, do kolan sięgająca „sutanna” z białym kołnierzykiem pod stojącym kołnierzem surduta (biała lub czarna koszula z koloratką), lub czarna tzw. „kamizelka luterska” zakładana pod marynarkę.

Związek *surdutu luterskiego* (*luteroka*) z Marcinem Lutrem jest raczej pośredni, ponieważ ojciec reformacji chodził w habicie augustiańskim, później zaś w todze. Niemiec *Lutherrock* byłby XIX-wiecznym neologizmem, nazywającym nowo wprowadzoną szatę (Muchlinsky 2012). Można więc założyć, że przed półtora wiekiem w Wiśle i nieodległych miejscowościach, w sferze kontaktu miejscowych gwar śląskich z językiem niemieckim, czeskim (morawskim) i słowackim, zarówno *Lutherrock*, jak i «ludowy» *luterok* występowały obok siebie. Ta bliskość oraz splątanie losów i języków wydają się zajmujące. Sformułowane tu propozycje interpretacyjne wobec dość niewielu odnalezionych użyć w polskich tekstach nie mogą być uznane za pełne. Niemniej jednak autor ośmiela się wyrazić przekonanie, że było warto podjąć ten trud, a Jerzemu Pilchowi, pisarzowi obdarzonemu wyjątkowym słuchem językowym, należy się wdzięczność za wspomnienie ewangelickiego *luteroka* «w sercu rzymskokatolickiej Polski» (por. Pilch 2002: 61 i następane).

Bibliografia

- 150 lat Zwiastuna Ewangelickiego (online: http://www.zwiastun.pl/wydarzenie_559ce/150_lat_zwiastuna_ewangelickiego.html, 12–13.01.2013, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Bujak Z. 2000: *Downo wilija*, [w:] *Od źródeł Wisły... Wiersze i gawędy Wiślan*, red. A. Oczkowska, Stowarzyszenie «Grupa Twórców Wiślanie», Wiśła, s. 73–74.
- Cyfus E. 2011: *O potrzebie nauczania historii, kultury i gwary warmińskiej*, *VariArt*, 04/2011 (online: <http://www.wbp.olsztyn.pl/publikacje/variart/variart042011.pdf>, dostęp: 27 stycznia 2013), s. 14–15.
- Duden (hasło *der Lutherrock*, online: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Lutherrock>, dostęp: 26 stycznia 2013).
- Eggert: *Lutherrock* (online: <http://eggerthamburg.de/details/000023.php>, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Fitak F. 2007: *Gwara podhalańska, orawska i spiska. Słownictwo wybrane*, Ośrodek Kultury Turystyki Górskiej PTTK w Pieninach, Szczawnica.

- Grabka B. 2012: Obrzędowość roku kościelnego w gwarach polskich. Od adwentu do zapustów, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Grombříř M. 2010: Bohoslužebné oblečení (online: <http://www.coena.cz/liturgika/odev/bohosluzebne-obleceni/>, dostęp: 28 stycznia 2013).
- Gross J. 2012: Boże Narodzenie w Kościele ewangelicko-augsburskim (online: <http://ekai.pl/wydarzenia/ekumenizm/x61803/boze-narodzenie-w-kosciele-ewangelicko-augsburskim/>, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Grzegorzczkova R., Puzynina J. 1979: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Hodorowicz S.A. 2005: Słownik gwary górali Skalnego Podhala, wyd. 2, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Nowy Targ.
- Juríková E., Ježiš Kristus nám dal příklad ako zvestovat' evanjelium (online: <http://www.transcius.sk/index.php?menu=id221>, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Katechizacja dorosłych — możliwości i rzeczywistość (online: http://www.luteranie.pl/materiały/rozne_pisma/katechizacja_doroslych_mozliwosci_i_rzeczywistosc,368.html, dostęp: 26 stycznia 2013).
- Kollár J. 1863 (1844): Cestopis druhý a paměti z mladších let života, Praha.
- Kott F.Š. 1890: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický, díl šestý, dodatky D–N, Praha.
- Kubica G. 2011: Jutrznia — ewangelicka godzina, [w:] ead., Śląskość i protestantyzm. Antropologiczne studia o Śląsku Cieszyńskim, proza, fotografia, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 313–315.
- Labocha J. 1997: Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Malfek K. 1980 (1931): Jutrznia mazurska na Gody i inne widowiska, oprac. A. Wakar, Pojezierze, Olštyn.
- Milerski W. 2009: Zachodniocieszyński słownik gwarowy, Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej, Czeski Cieszyn.
- Morciniec N., Prędoła S. 2005: Podręcznik wymowy niemieckiej, wyd. 6, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Muchlinsky F. 2012, Lutherrock und Heiliger Rock, 16.02.2012, online: <http://fragen.evangelisch.de/frage/1358/lutherrock-und-heiliger-rock>, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Newerkla S.M. 2004: Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen (Schriften über Sprachen und Texte, Band 7), Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Nowak J.K. 2000: Słownik gwary górali żywieckich. Objaśnienia, przykłady, słownik alfabetyczny i tematyczny, Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, Warszawa.
- Ondrusz J. 1960: Przysłowia i przymówiska ludowe ze Śląska Cieszyńskiego, Prace i Materiały Etnograficzne XV, cz. 2, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław.
- Pieśni o Janosiku (online: <http://www.janosik.info.pl/index.php/teksty/164-janosik>, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Pilch J. 1997: Tysiąc spokojnych miast, Puls, Londyn.
- Pilch J. 2002 (1993): Spis cudzołożnic, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Pilch J. 2013: Luter tkwi w szczegółach. Rozmawia A. Sporniak, Tygodnik Powszechny, 27 stycznia 2013, s. 18–19.
- Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP z późniejszymi zmianami. Tekst jednolity (online: <http://www.bik.luteranie.pl/files/Prawo/PragmatykaTekstJednolity10sesjaXIISynodu.pdf>, dostęp: 27 stycznia 2013).
- Przestroga z informacją de maleficiis 1822 (1643), Mrówka Poznańska VII, s. 141–161.
- Sakson A. 2004/2005: Kościół mazurski po II wojnie światowej, Mrągowskie Studia Humanistyczne, nr 6–7, s. 164–178.

- Steffen W. 1984: Słownik warmiński, Komitet Językoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Wietrzyk A. 2011: Słownik gwary Pogórzan (z okolic Gorlic), red. B. Grabka, R. Kucharzyk, Muzeum «Dwory Karwacjanów i Gładyszów» w Gorlicach. Oddział Skansen Wsi Pogórzańskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku, Gorlice.
- Wronicz J. 1992: Słownictwo pisarzy cieszyńskich XVIII wieku, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Zaręba A. (red.) 1961: Śląskie teksty gwarowe (z mapką), Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach — Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków.
- Z.S. [Zofia Szembekówna] 1912: Dalsze przyczynki do etnografii Wielkopolski, Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne XII, s. 3–177.

Rozwiązanie skrótów

SGOKąś²: J. Kąś, Słownik gwary orawskiej, wyd. 2, t. 1: A–Ó, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003. — SGOWM III: Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, t. 3: H–K, red. Z. Stamirowska, H. Perzowa, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków 1993. — SGOWM IV: Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, t. 4: L–N, red. H. Perzowa, D. Kołodziejczykowa, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków 2002. — SGPK III: J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, t. 3: L–O, Akademia Umiejętności, Kraków 1903. — SGŚC²: Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego, red. J. Wronicz, wyd. 2, popr. i poszerz, Galeria «Na Gojach», Ustroń 2010. — SSJ: Słownik slovenského jazyka, hl. red. Š. Peciar, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1959–1968 (hasło *luterák* online: <http://slovniky.korpus.sk>, dostęp: 27 stycznia 2013). — SSN II: Słownik slovenských nářečí, t. 2: L–P, red. A. Ferencíková, I. Ripka, Veda, Bratislava 2006. — SW II: Słownik języka polskiego, t. 2: H–M, red. J. Karłowicz i in., nakładem prenumeratów, Warszawa 1902.

Summary

Luterok

Keywords: religious lexicon, language contact, German loanwords, Cieszyn (Teschen) Silesia, Lutheranism.

The paper is concerned with the word *luterok*, ‘the official dress of clergymen of the Evangelical Church of the Augsburg Confession: a short, knee-length, black “cassock” with a white collar under the stand-up collar of the frock coat; a Lutheran frock coat’. The word is a borrowing from the German *Lutherrock*. It might have been present in standard Polish language and Silesian dialects since the 19th century, yet it was not entered in any dictionary. The author compares the word in question with derivatives of the proper noun base *Luter* existing in the speech of the Evangelical population in Cieszyn (Teschen) Silesia, Slovakia, Moravia, and the Czech Republic, and the Catholic population in the regions of Lesser Poland, Ermland (Warmia), and partly Masuria (Mazury). The word *luterok* used in Ermland and Masuria has been interpreted as a homonymous expressive derivative, ‘an Evangelical, a Lutheran’. Contrary to the view of J. Kollár, the Slovak *luterák* appears to be an independent derivative rather than an adaptation of *Lutherrock* which has different meaning. The paper emphasises the difficulty of identifying and describing the lexicon specific to Evangelicals in the Polish context, dominated by Roman Catholicism.